

4. De holebibeweging

Bart Hellinck

4.1. *Bibliografie*

DE GENDT (L.). *Lesbiennegroepen in Vlaanderen tussen 1974 en 1994. Lesbiennes, thuis in (w)elke beweging?* Leuven, 1995.

HELLINCK (B.). *1981-2006. 25 jaar strijd tegen aids in Vlaanderen.* Gent, 2006.

HELLINCK (B.). "Een droom waarvan we nooit konden vermoeden dat hij mogelijk zou zijn." *Bijdrage tot de geschiedenis van 50 jaar homo- en lesbiennebeweging in Vlaanderen (1953-2003).* Gent-Brussel, 2003.

Zie ook de kronieken van diverse auteurs sinds 1986 in de jaarboeken van CGSO Trefpunt / Sensoa.

4.2. *Historisch overzicht*

Met de veroordeling van Oscar Wilde in 1895 was de Duitse arts Magnus Hirschfeld zich bewust geworden van de politieke en sociale dimensies van de homo-onderdrukking. Twee jaar later stichtte hij in Berlijn het *Wissenschaftlich-humanitäres Komitee*, de allereerste homo-emancipatiebeweging ter wereld. Door middel van voorlichting aan de bevolking en de politieke instituties beoogde hij onder meer de afschaffing van paragraaf 175 van het Strafwetboek dat homoseksuele contacten verbood. In 1911 volgde de oprichting van een Nederlandse afdeling, als reactie op de invoering van art. 248bis, dat de leeftijdsgrens voor homoseksueel contact optrok tot 21 jaar.

Het Belgische Strafwetboek bevatte geen discriminerende bepaling – die kwam er eigenaardig genoeg pas in 1965 – hetgeen minstens deels verklaart waarom de homo- en lesbische beweging hier lang(er) op zich heeft laten wachten. Uiteindelijk zou de stimulans in het begin van de jaren 1950 komen vanuit het *International Committee for Sexual Equality*, een vanuit Nederland opererende internationale koepel. Het resulteerde eind 1953, dankzij een Brusselse vrouw met als pseudoniem Suzan Daniel, in het *Centre Culturel Belge (CCB) / Cultuurcentrum België*.

Een jaar later gooide ze echter de handdoek in de ring toen bleek dat de homomannen die de groep had aangetrokken toch eerder een privéclubje voor ogen hadden dan een naar emancipatie strevende organisatie. Een hele tijd werd dus slechts een uiterst beperkte groep bereikt. Langzaam aan zou dat in de jaren 1960 veranderen: in Antwerpen zag een Vlaamse afdeling het licht, enkele personen betrachtten een meer serieuze aanpak met de organisatie van enkele colloquia waarbij men ook de eerste externe medestanders vond.

Tot op het eind van de jaren 1960 bleef de werking beperkt tot Brussel en Antwerpen. Daarna kende ze een eerste stroomversnelling, met de oprichting van heel wat nieuwe groepen, ook in kleinere steden. Afhankelijk van de lokale situatie hadden ze al dan niet meer oog voor de interne (onthaal)werking dan voor de externe werking (voorlichtingsvergaderingen). Enkele jaren later zouden vervolgens ook de eerste autonome lesbienegroepen het licht zien, waarbij het radicaal-lesbianisme vooral ten zuiden van de taalgrens een basis vond. Globaal gezien zou het landschap er aan Franstalige kant – en zeker en vast buiten Brussel – lang heel wat schraler blijven uitzien.

Vrij snel ontstonden ook samenwerkingsverbanden. Een eerste poging op Belgisch niveau mislukte. In Vlaanderen ontstonden daarna zowel een pluralistische als een meer christelijk geïnspireerde koepelstructuur. Beide koepels versmolten in 1977 tot de *Federatie Werkgroepen Homofilie*. Aan Franstalige kant zou het echter nog zeker twee decennia duren vooraleer er een duurzame samenwerking zou ontstaan.

In de loop van de jaren 1970 doken aan de linkerzijde enkele radicalere kernen op, die onder meer openheid, confrontatie en zelfbewustzijn vooropstelden. De te brave, burgerlijke homo- en lesbische beweging werd de mantel uitgeveegd, soli-

dariteit met andere minderheidsgroepen werd beoogd. En voor het eerst kwam men ook openlijk op straat.

Interne spanningen (onder meer tussen mannen en vrouwen, gelovigen en vrijzinnigen, “links” en “rechts”, ...), nog versterkt door de economische crisis, een zekere verrechtsing van het maatschappelijk klimaat en het opduiken van aids, resulteerden in het midden van de jaren 1980 bijna in het verdwijnen van de homo- en lesbiennebeweging. De rest van het decennium zou ze nodig hebben om te bekomen van de klap. Dus ondanks veel verdienstelijk werk stond ze omstreeks 1990 nog uitermate zwak. Pas daarna zouden zowel die beweging als de maatschappelijke positie van homo’s en lesbiennes ingrijpend veranderen, en bovendien aan een tempo dat men helemaal niet verwachtte.

Ondanks wat schermutselingen kende de beweging een almaar groeiende eenheid, wat onder meer tot uitdrukking kwam met de oprichting van de *Belgian Lesbian and Gay Pride*: quasi alle verenigingen, aan beide kanten van de taalgrens, sloten erbij aan. Terzelfder tijd kende de beweging een almaar grotere diversiteit, zowel geografisch als thematisch (jongerengroepen, holebisportclubs, werkingen voor gehuwden, senioren, allochtonen, ... en recenter ook groepen die werken rond de transgender-thematiek). Verder werd het verzamelwoord “holebi” gelanceerd, en de regenboogkleuren verdrongen het roze als symbool voor de diversiteit van de holebi-“gemeenschap”. De beweging werd ook zorgzamer, met meer oog voor kwaliteit en een goede dienstverlening. Onder meer de erkenning door de overheid heeft voor die professionalisering gezorgd. Want ook op politiek vlak bleek opeens veel mogelijk. En maatschappelijk is het thema “holebiseksualiteit” sindsdien quasi nooit meer uit het nieuws geweest: outing, antidiscriminatie, partnerregistratie en openstelling van het huwelijk, adoptie, Gay Games, ...

4.3. Archieven

De homo- en lesbiennebeweging is in ons land dus pas ontstaan in het begin van de jaren 1950. Informatie aangaande homoseksuele praktijken of subcultuur voor die periode kan bijvoorbeeld worden gevonden in gerechtelijke en politio-nale archieven, alhoewel minder dan in het buitenland omwille van het ontbreken van een verwijzing naar homoseksualiteit in het Strafwetboek.

4.3.1. AMVC

De Franstalige schrijver Georges Eekhoud (1854-1927) publiceerde in 1899 *Escal-Vigor*, één van de eerste homoromans ter wereld. Het leverde hem een proces op – dat hij echter won – wegens inbreuken op de goede zeden. Bovendien stond hij in contact met onder meer Magnus Hirschfeld en de Nederlandse schrijver Jacob Israël de Haan. Het AMVC bezit meer dan 900 brieven van en aan Eekhoud, waaronder de 35 jaar bestrijkende intieme briefwisseling met Sander Pierron.

4.3.2. Nationaal Archief (Den Haag)

Het ontstaan van het Cultuurcentrum België in 1953 is rechtstreeks gelinkt aan het International Committee for Sexual Equality (ICSE), dat werd ondersteund vanuit de sterke Nederlandse homo- en lesbische beweging. Het archief tot 1970 van die Nederlandse Vereniging tot Integratie van Homoseksualiteit – COC, inclusief de documenten van het ICSE, bevindt zich in het Nationaal Archief te Den Haag. Het bevat unieke informatie van en over de beginperiode van de beweging in België.

4.3.3. AMSAB-ISG

Het archiefbewustzijn binnen de homo- en lesbische beweging was doorgaans nogal beperkt. Het archief van de *Rooie Vlinder*, socialistische actiegroep voor de bevrijding van de homoseksualiteit, vond na de ontbinding van de groep in 1981 gelukkig wel zijn weg naar AMSAB-ISG. Het betekende de afsluiting van vijf jaar militante linkse homowerking, waarin heel wat acties werden gevoerd – inclusief de eerste homo- en lesbienedagen – en een janettencultuur werd gepropageerd. Het archief omvat notulen, discussieteksten, eigen publicaties en in mindere mate briefwisseling.

4.3.4. Universiteitsbibliotheek Gent

Bob Carlier, werkleider moraal aan de Rijksuniversiteit Gent, was vanaf het begin van de jaren 1970 heel sterk geëngageerd in allerlei emancipatiebewegingen op het vlak van samenlevingsvormen en seksualiteit. Na zijn plots overlijden in 1990 vonden de papieren die zich in zijn bureau bevonden, een plaats in de collectie Handschriften III van de Universiteitsbibliotheek Gent. Hoewel beslist niet volledig, documenteren ze toch zijn uiteenlopende engagementen, waaronder in de homo- en lesbische beweging.

4.3.5. RoSa

Van bij haar ontstaan in 1978 heeft het documentatiecentrum Rol en Samenleving vzw oog gehad voor de lesbische thematiek. Intussen bezit het ook de collectie van het vroegere Lesbisch Archief, voornamelijk een documentatieverzameling van tijdschriften, folders en brochures en in mindere mate van archivalia van lesbische groepen in Vlaanderen vanaf 1975.

4.3.6. IIAV (Amsterdam)

In het midden van de jaren 1980 ontstond in Gent, na een geslaagde actie op de Vrouwendag, het *Lesbisch Doe Front*. De groep wilde lesbiennes meer zichtbaar maken en richtte vanaf 1986 een jaarlijkse Lesbienedag in. Het archief betreffende de beginjaren vond onderdak in het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging te Amsterdam. Ook het redactiearchief van het lesbische tijdschrift *Vrouwenwoorden / De (Paarse) Paperpot* (1983-1986) bevindt zich in deze instelling.

4.3.7. *Fonds Suzan Daniel*

Op een paar gelukkige uitzonderingen na was het archiefbewustzijn in de homo- en lesbische beweging minimaal, zodat doorheen de jaren veel materiaal verloren is gegaan. Om aan die situatie te verhelpen, is in 1996 het Fonds Suzan Daniel – homo/lesbisch archief en documentatiecentrum opgericht. Meteen werd echter beslist geen categoriaal archief uit te bouwen: de collectie wordt bijgevolg in bewaring gegeven aan en kan dus geconsulteerd worden in de instellingen waarmee een samenwerkingsverband is afgesloten, namelijk AMSAB-ISG, KADOC en AVG. Omwille van de privacybescherming kunnen de bestanden echter pas na inventarisatie en mits toestemming van het Fonds Suzan Daniel worden geraadpleegd.

4.3.7.1. Papieren Suzan Daniel (bewaard in AMSAB-ISG)

Suzan Daniel, pseudoniem van Suzanne De Pues (1918-2007), lag in 1953 aan de basis van de Belgische homo- en lesbische beweging, maar zou er zich na een conflict met enkele homomannen snel weer uit terugtrekken. Pas in 1996 werd ze “herontdekt”. Haar archief heeft betrekking op de kortstondige werking van het Cultuurcentrum België en op haar betrokkenheid bij de homo- en lesbische beweging gedurende het laatste decennium van haar leven.

4.3.7.2. Papieren Paul Rademakers (bewaard in KADOC)

Paul Rademakers kwam in 1963 in contact met het *Cultuur- en Ontspanningscentrum Vlaanderen* en zou de daaropvolgende 20 jaar een van de belangrijkste voormannen blijven van de prille beweging, onder meer als voorzitter van het *Gespreks- en Onthaalcentrum Antwerpen*, in de jaren 1970 het belangrijkste centrum van het land. Zijn archivalia documenteren de hele periode van zijn engagement.

4.3.7.3. Archieven van de Holebifederatie (bewaard in AMSAB-ISG)

De *Holebifederatie* – sinds 2002 de nieuwe naam van de *Federatie Werkgroepen Homoseksualiteit* – speelt als koepelorganisatie van de Vlaamse homo- en lesbienegroepen vanzelfsprekend een cruciale rol. In het verlengde daarvan is dit dan ook, zowel kwalitatief als kwantitatief, een uitermate belangrijk archief. Het deel van het archief tot het begin van de jaren 1990 is geïnventariseerd. Het illustreert daarbij zeker niet alleen het eigen functioneren van de archiefvormer zelf, aangezien het eveneens een heleboel informatie bevat omtrent de internationale situatie en de lokale context van al dan niet aangesloten groepen, zowel boven als onder de taalgrens, en dit vanaf het begin van de jaren 1960. Bovendien documenteert het archief ook ruimere maatschappelijke evoluties aangaande mannelijkheid en vrouwelijkheid, seksualiteit en relaties, het opduiken van aids en de reactie hierop, ...

4.3.7.4. Archieven van de Leuvense Studentenwerkgroep Homofilie – De Roze Drempel (bewaard in AMSAB-ISG)

Omstreeks 1969 werden in diverse steden nieuwe homo- en lesbienegroepen opgericht, elk sterk bepaald door de lokale context. Mede beïnvloed vanuit onder

meer de Universitaire Parochie en de in Nederland opgerichte Federatie Studentenwerkgroepen Homofilie ontstond in Leuven de LSWH. De ontwikkelingen van de globale homo- en lesbische beweging weerspiegelden zich ook in de werking van deze groep: een militantere fase op het einde van de jaren 1970, een malaise in het midden van de jaren 1980, een nieuwe start, ... Het archief is nogal onevenwichtig samengesteld: bepaalde periodes zijn goed gedocumenteerd, andere jaren of aspecten van de werking daarentegen zijn dat niet of nauwelijks. Met betrekking tot diezelfde periode (grosso modo jaren 1970-1980) kunnen bijvoorbeeld eveneens de archivalia van de *Gentse Studentenwerkgroep Homofilie – Homocentrum Gent*, de *Limburgse Werkgroep Homofilie* en het *Gesprekscentrum Brugge* worden geconsulteerd.

4.3.7.5. Archieven van Atthis (bewaard in AVG)

Nadat ze al enkele jaren achtereenvolgens actief waren geweest in het Gespreks- en Onthaalcentrum Antwerpen en het Vrouwencentrum in diezelfde stad, beslisten een aantal lesbische vrouwen in 1978 een autonome lesbische groep, *Atthis*, op te richten. Het archief van de eerste 20 jaar is geïnventariseerd en is heel volledig, met notulen, werkingsverslagen, briefwisseling en dergelijke.

In het verlengde hiervan zijn er ook de archieven van de Gentse lesbische groep *Aksent op Roze* en van de vormingsinstelling *Vorming tot Bevrijding* (later *Impuls*) die vanaf 1986 heel wat lesbische vorming uitwerkte.

4.3.7.6. Papieren Philip Turner (bewaard in AMSAB-ISG)

Omstreeks 1977 kwam Philip Turner in contact met de *Groupe de Libération des Homosexuels*. Later geraakte hij betrokken bij diverse andere groepen, waaronder enkele homoprogramma's op vrije radio's, de *Fédération des Groupes Homosexuels de la Communauté Française de Belgique*, *Appel Homo Sida / Aide Info Sida* en de *Cercle Homosexuel Etudiant*. Zijn archief documenteert al deze initiatieven.

4.3.7.7. Archieven van Lieve Deugd (bewaard in KADOC)

Het verzoenen van homoseksualiteit en geloof was voor heel wat homo's en lesbiennes een belangrijke kwestie, en dat kwam bijgevolg ook naar boven in de prille beweging. In het begin van de jaren 1980 resulteerde dit in de oprichting van *Homo en Geloof*-kernen in diverse steden. De Gentse groep ontstond in 1985, en zou zich snel als maatschappij- en kerkkritische organisatie beginnen op te stellen. Later kwam het accent meer te liggen op andere aspecten van de werking, zoals ontmoeting, opvang, geloofsbezinning en ontspanning. Het archief van deze groep is redelijk volledig, en illustreert mooi de evolutie van de gelovige vleugel van de beweging.

4.3.7.8. Archieven van de Vlaamse Aids Liga (bewaard in AMSAB-ISG)

Geconfronteerd met de lakse houding van de overheid die niet stond te springen om het aidsthema op te pikken, zochten de diverse basisinitiatieven toenadering tot elkaar. In Vlaanderen kwam het zo in 1991 tot de oprichting van de (Vlaamse) Aids Liga. In de praktijk bleek dit geen succes, onder meer omwille van de achterdocht tussen de verschillende groepen onderling, niet in het minst

aangaande een eventueel verlies van autonomie. Omdat de overheid uiteindelijk toch een aidsbeleid begon uit te bouwen, werd de vzw in 1994 ontbonden. Het archiefbestand is redelijk volledig, zowel wat betreft de interne administratieve werking als de diverse fundraisingsinitiatieven.

4.3.7.9. Papieren Roger Vertongen (bewaard in AMSAB-ISG)

Roger Vertongen was nooit in de homobeweging actief, maar liet bij zijn overlijden wel een indrukwekkend privé-archief na: een aanzienlijke hoeveelheid briefwisseling met homo's van over de hele wereld (waaronder ook artiesten als Tom of Finland en Al Shapiro), gedichten en tekeningen, een autobiografische tekst en vele honderden foto's en dia's. Het illustreert nagenoeg alle fasen en facetten van Vertongens leven, al ligt de klemtoon toch op de jaren 1950 en 1960.

Daarnaast zijn er onder meer nog de archieven van filmmaker Bavo Defurne, de joodse homogroep *Sjalhomo*, de Gentse afdeling van het *Roze Aktie Front*, ... Via een documentair bestand is bovendien al heel wat informatie beschikbaar over onder meer het homo/lesbisch bedrijfsleven. De archivalia van bijvoorbeeld *Wel Jong Niet Hetero* (het samenwerkingsverband van de holebi-jongereengroepen) en de *Stichting Aids Gezondheidszorg* ("de aidstelefoon") zijn reeds overgedragen maar wachten nog op inventarisatie.

4.3.8. *Lesbiennes radicales*

Volledigheidshalve vermeld ik ook deze groep die sinds 1978 actief is, over uitgebreide internationale contacten beschikt, en doorheen de jaren heel wat documentatie heeft verzameld. Deze collectie kan naar verluidt evenwel niet door mannen worden geconsulteerd.

4.4. *Periodieken*

De volgende tijdschriften bevatten heel wat informatie over de ontwikkelingen in de beweging enerzijds en de ruimere maatschappelijke ontwikkelingen omtrent homoseksualiteit/lesbianisme anderzijds: *Amicitia* (1962-1965), *AR Infos / Tels Quels* (1981-), *De Janet* (van Antwerpen) (1983-1993), *De Magneet* (1996-), *Gay* (1978-1981), *Gay Mag* (1993-1997), *Gebundeld Zweet* (1996-2000), *Gerust Geweten* (1984-1994), *Infoma / De Homokrante / Homo- en Lesbiennekrant* (1973-1993), *Ontmoeting* (1966-1970), *Regard* (1987-2002), *Rond Point* (1969-1974), *Rooie Vlinder* (1976-1981), *Uitkomst* (1989-2005), *ZiZo* (1993-), *Zonder Pardon* (1977-1988).

Daarnaast zijn er het laatste decennium ook meer commerciële bladen als *GUS*, *QT*, *Queensize*, enz. In Nederlandse of Franse bladen als *De Gay Krant* (1980-), *Gai Pied Hebdo* (1979-1992), *Têtu* (1996-) en *Zij aan Zij* (1992-) is regelmatig informatie over de Belgische situatie terug te vinden.